

Vrouwenstudies en het gelijkekansenbeleid... welke verhoudingen?

Achtergrondtekst bij de interventie in het ronde tafel debat “*Vrouwenstudies en het gelijkekansenbeleid*”, Sophia colloquium, 9 december 2000

Sarah Bracke & María Puig de la Bellacasa¹

First published in:

Sophia (2001) *Études féministes en Belgique. 1997/2000. Vrouwenstudies in België. (actes du colloque/ akten van het colloquium), Brussel.*

Inleiding

In hetgeen volgt, willen we enkele elementen aanbrengen die relevant zijn voor het thema van het ronde tafel debat op het Sophia colloquium 2000, met name de verhouding tussen vrouwenstudies en het gelijkekansenbeleid. Als onderzoeksters die in verschillende mate geëngageerd zijn in het veld van vrouwenstudies en binnen feministische groepen en bewegingen, kijken we geïnteresseerd naar het institutionaliseringsproces van vrouwenstudies in de universiteiten. De vragen die vandaag binnen vrouwenstudies in de academie aan de orde zijn, geven aanleiding tot discussie binnen verschillende groepen en feministische netwerken, zoals AFOK² (in Vlaanderen) en Mas@u(f)³ (aan de ULB), op specifieke bijeenkomsten⁴, en ook in de informele uitwisseling tussen feministen, academische arbeidskrachten en/of geëngageerden binnen de vrouwenbeweging. De reflecties hieronder zijn schatplichtig aan deze discussies, hoewel ze deze op geen enkele manier pretenderen te representeren. We pretenderen overigens niet een volledige uiteenzetting van de vraag te bieden, maar wel een bijdrage aan het debat vanuit onze persoonlijke *en* politieke visie, in relatie tot een aantal kwesties die de dag van vandaag mogelijksterwijs de verhoudingen tussen academische vrouwenstudies en gelijkekansenbeleid bepalen.

¹ Sarah Bracke werkt als doctoraatsonderzoekster aan de Universiteit van Utrecht, Maria Puig werkt als doctoraatsonderzoekster aan de ULB.

² AFOK staat voor *Autonomo Feministisch OnderzoeksKollektief* en is een groep van vrouwen die sinds 1998 regelmatig bijeenkomt en gericht is op feministische theorie. Terwijl de organisatiebasis van het AFOK los staat van de academische wereld, zijn de meeste van de deelnemers op dit ogenblik betrokken bij academisch (doctoraats)onderzoek, en een deel van hen specifiek bij vrouwenstudies.

³ Mas@ u(f) staat voor *Mouvement Anti-sexiste à l'université (vision féministe)*, en is een groep van studenten, professoren en onderzoekers die zich aan de ULB begonnen te verenigen vanaf 1999.

⁴ Dit was bijvoorbeeld het geval bij de intensieve vrouwenstudies zomerschool NOISE zomerschool in Pisa (Italië) in de zomer van 2000, waar een debat, gekenmerkt door een kloof, in termen van "generatie" maar ook van politiek, plaatsvond tussen studenten en professoren met betrekking tot vrouwenstudies en hun intrinsiek politiek karakter.

1. Wanneer feministische kennis de academie binnentreedt...

In ruim 20 jaar zijn vrouwenstudies uitgegroeid tot een bloeiend wetenschapsgebied met een blijvende traditie van kritisch onderzoek, stellen Margo Brouns, Mieke Verloo en Marianne Grünell in het handboek *Vrouwenstudies in de jaren 90*.⁵ Het boek mag dan wel in eerste instantie betrekking hebben op de Nederlandse context, "een land waar vrouwenstudies meer geïnstitutionaliseerd is dan waar ook ter wereld"⁶, maar het lijkt ons tevens belangrijk om stil te staan bij de evolutie van vrouwenstudies - en specifiek bij het idee van een blijvende traditie van kritische analyse - in de context van de institutionalisering van feministische kennis aan de Belgische universiteiten. Terwijl de vroegste initiatieven rond feministische kennisvergaring zich "buiten" de universiteiten afspeelden⁷, zien we hoe in de laatste 10 jaar vrouwenstudies zich verankerd heeft binnen de academische wereld. In de loop van de tweede helft van de jaren 80 ontstaan er binnen meerdere universiteiten in het land verschillende initiatieven, geënt op onderzoek, publiceren of zelfs onderwijs, met betrekking tot het vakgebied van vrouwenstudies.⁸ Vele van deze initiatieven zullen uiteindelijk leiden tot meer permanente werkgroepen en centra voor vrouwenstudies en genderstudies, en het Graduaat Aanvullende Studies Vrouwenstudies aan Vlaamse zijde.⁹

Bij een nadere blik op de ontwikkeling van vrouwenstudies in België, springen meerdere cruciale elementen in het oog. Zoals we hierboven reeds suggereerden, is de internationale context van belang: vrouwenstudies in België is immers geen geïsoleerd gegeven, maar staat onder invloed van hetgeen zich afspeelt in de ons omringende landen, en meer bepaald in de Europese netwerken.¹⁰ Wat Vlaanderen

⁵ Brouns, Margo, Mieke Verloo & Marianne Grünell (1995) *Vrouwenstudies in de jaren negentig. Een kennismaking vanuit verschillende disciplines*. Bussum: Coutinho.

⁶ Kathy Davis (1997) What's a Nice Girl like You Doing in a Place like this? The Ambivalences of Professional Feminism. In: Stanley, Liz (ed.) *Knowing Feminisms*. London: Sage.

⁷ De belangrijkste voorbeelden in dit verband zijn ongetwijfeld de publikatiegroep *Les Cahiers du Griff*, opgericht in 1973, de *Université des Femmes* opgericht in 1979, en het documentatiecentrum Rosa, opgericht in 1978.

⁸ Voor een meer gedetailleerde weergave van deze ontwikkeling, verwijzen wij naar Magda Michielsens (1995) National Report: Women's Studies in Belgium. In: Sigma, *Women's Studies, National Reports*, en Nadine Plateau (2001) Women's Studies in Belgium. In: Lykke et al. *Athena Panel 1A. Final Report* (te verschijnen in 2001)

⁹ Het gaat hier over: het Centrum voor Vrouwenstudies aan de UIA, het Centrum voor Vrouwenstudies aan de VUB, het Centrum voor Genderstudies aan de RUG, de werkgroepen zoals de GIEF aan de ULB, de GRIEF aan de UCL, de steunpunten Women's Studies aan de ULB en het LUC. Verder speelt de *Université des femmes* een belangrijke rol aan Franstalige zijde. We verwijzen opnieuw naar Michielsens (*op. cit.*) en Plateau (*op. cit.*) voor een overzicht van het Belgische vrouwenstudieslandschap en haar ontwikkeling, en de verschillende klemtonen op onderzoek, onderwijs en publikaties van de genoemde initiatieven.

¹⁰ Twee belangrijke verbanden zijn enerzijds het NOISE-netwerk (waaraan de GAS-opleiding in Antwerpen participeert), dat de uitwisseling van studenten tussen een aantal Europese vrouwenstudies programma's mogelijk maakt en een jaarlijkse intensieve en gevorderde zomerschool organiseert. Anderzijds is er het Thematic Network Project (TNP) van het SOCRATES programma: ATHENA (het Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe), dat zich richt op Europese curriculumontwikkeling in vrouwenstudies en op het

betreft, zijn met name de contacten met Nederland van belang,¹¹ alsook de banden met de Angelsaksische wereld. Wat betreft het franstalig landsgedeelte, gaat het om banden met het feministisch onderzoek in Frankrijk (vooral binnen geschiedenis en sociologie) en ook om contacten met franstalig Canada.

Een tweede element dat vorm geeft aan het Belgische academische vrouwenstudieslandschap, is de federalisering van België, en meer bepaald het feit dat onderwijs een gemeenschapsaangelegenheid werd. De markante verschillen in de ontwikkeling van vrouwenstudies aan Franstalige en Nederlandstalige zijde, in het bijzonder met betrekking tot de institutionalisering van het vakgebied, werden reeds opgemerkt en becommentarieerd.¹² Het is in deze context ook duidelijk dat het recente gefederaliseerde kader veel meer doet dan alleen bestaande verschillen bevestigen; het heeft tevens een fundamenteel structurerende invloed op het veld van vrouwenstudies.¹³ Verder zijn de verschillen tussen de universitaire instellingen, binnen dat gefederaliseerde kader, eveneens zeer uitgesproken.

De institutionalisering van vrouwenstudies in België is, kortom, een ongelijk proces, dat om een complex geheel van factoren verschillende vormen aanneemt. Bovendien is het een onvoltooid proces, en blijft de bedreiging reëel dat de verworvenheden (in termen van geld, infrastructuur, etc.) maar al te gemakkelijk teruggeschoefd kunnen worden. Desalniettemin kan het vakgebied ondertussen op

gebruik van nieuwe informatie- en communicatietechnologieën (ICT) in het vrouwenstudiesonderwijs. Belgische Athena-partners zijn: UIA, RUG, UCL, ULB, Rosa en Sophia.

¹¹ Het gaat hierbij vooral over de concrete contacten die er bestaan tussen docentes en studenten vrouwenstudies. Twee polen spelen in dit verband een belangrijke rol: het *Tijdschrift voor Genderstudies* en de Nederlandse Onderzoeksschool Vrouwenstudies (NOV). Bij gebrek aan doctoraatscursussen in vrouwenstudies in België volgen een aantal Belgische (doctoraats)studenten cursussen van de NOV. Het is echter duidelijk dat het merendeel van deze studenten uit het Nederlandstalige landsgedeelte afkomstig zijn, en meer in het algemeen dat factoren als tijd en geld (die te maken hebben zowel met de afstand als met het andere onderwijssysteem in Nederland) de drempel voor deelname aan NOV cursussen voor Belgische studenten beduidend hoog houden.

¹² Zie Michielsens (*op cit.*) en Plateau (*op. cit.*) voor verdere verklaringen. Als verklaringselementen voor de markante verschillen kunnen onder andere aangehaald worden: een substantieel verschil in subsidiëring, en een franstalige traditie die sterker op theorie-ontwikkeling gericht is ten opzichte van de sterkere nederlandstalige gerichtheid op institutionalisering. Met betrekking tot de meer Zuid-Europese traditie van sterke theorie-ontwikkeling door academici 'geïntegreerd' in andere departementen en feministen buiten de universiteit, zie Braidotti (2000) Key terms and issues in the making of European women's studies. In: Braidotti, Rosi en Esther Vonk (red.) *ATHENA The Making of European Women's Studies. A Work in Progress Report on Curriculum Development and Related Issues*. Utrecht.

¹³ Een voorbeeld van deze structurerende invloed is terug te vinden in de woorden van Marta Franken, directeur van de cel Gelijke Kansen (departement Coördinatie van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap), in een ronde tafel gesprek over vrouwenstudies. Wanneer het over Sophia gaat, verklaart Franken: "Ik heb wel begrepen dat Sophia die (tweetalige) banden wil aanhouden, maar daardoor is het voor de Vlaamse Overheid onmogelijk om dat te betoelagen. En als we het niet betoelagen kennen we het bij wijze van spreken niet en als we het niet kennen kunnen we het niet betrekken bij initiatieven ie we in het kader van de dialoog die we organiseren." (De Levenslijn van vrouwenstudies in Vlaanderen. Verslag van een ronde tafel gesprek, Antwerpen, UIA, Centrum voor Vrouwenstudies, vrijdag 31 mei 2000)

een zekere mate van institutionele zichtbaarheid rekenen – publikaties, onderzoek en onderwijs nemen de vorm aan van geaccrediteerde cursussen, een GAS-opleiding en bijhorend diploma, steunpunten, centra en gevestigde werkgroepen, handboeken, en zo meer. Terwijl we erkennen dat het hier gaat om een proces in volle ontwikkeling gaat, willen we het belang van een voortdurende reflexieve terugblik op de condities en vormen van dat proces benadrukken.

Zoals Liz Stanley stelt, wanneer feministische kennisvergaring binnen "een academische modus" (*an academic mode of production*) gebeurt, hebben we te maken met bepaalde machtsrelaties en structuren die een sterke invloed kunnen uitoefenen op de kennis die geproduceerd wordt.¹⁴ Kortom, de condities van de productie en overlevering van kennis mogen niet genegeerd of buiten beeld blijven, want zij zijn mede constitutief aan de kennis die geproduceerd wordt. Kathy Davis drukte het als volgt uit: "Als professionele feministen in de academie kunnen we het ons niet veroorloven om ambigu over macht te zijn. Het idee dat er een ruimte is binnen de academie die ontdaan is van macht is een illusie, en een gevaarlijke. Macht ontkennen neemt deze niet weg. Het ontslaat ons simpelweg van de taak om een kritische blik te werpen op onze eigen relaties en organisatorische structuren."¹⁵

Binnen de huidige context van academische vrouwenstudies, en meer bepaald omwille van de actuele tendenzen in het universitaire systeem die het dagelijkse leven van de "academische arbeiders" tekenen, lijkt het ons meer dan ooit nodig om die feministische traditie van collectieve reflectie verder te zetten, en ons op een kritische manier vragen te stellen bij de machtsrelaties en structurerende processen die spelen bij de academische ontwikkeling en professionalisering van vrouwenstudies.

Kritische vragen rond het proces van institutionalisering hebben van meet af aan dat proces begeleid en wij zijn in zekere zin erfgename van dat permanente debat. Een heel aantal vragen zijn bekend: Welke disciplines vormen een strategisch interessant aanknopingspunt voor vrouwenstudies? Hoe zien de verschillende praktijken van interdisciplinair werken eruit? En wat te denken van de spanningen, die al 20 jaar onderwerp van discussie zijn, tussen de strategie van enerzijds een apart vrouwenstudiescentrum (onder welke naam?) versus anderzijds de integratie in de bestaande vakgroepen en departementen? Moet vrouwenstudies zich in eerste instantie richten op de eerstejaarsstudenten, of op de licentiaatsstudenten, of op de

¹⁴ Stanley, Liz (red.) (1990) *Feminist Praxis. Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology*. London: Routledge.

¹⁵ Kathy Davis (1997) What's a Nice Girl like You Doing in a Place like this? The Ambivalences of Professional Feminism. In: Stanley, Liz (red.) *Knowing Feminisms*. London: Sage. p 195.

afgestudeerden en doctoraatsstudenten, of is het haalbaar om op verschillende fronten tegelijk te werken? Moet het hierbij gaan om aparte afstudeerrichtingen, of is het beter om vrouwenstudies als optie binnen andere studies te hebben? Moet vrouwenstudies subsidies zoeken bij de universitaire overheden, of de algemene federale onderwijs en onderzoeksinstanties of specifiek bij de diensten voor gelijke kansen, en wat zijn de consequenties van de bron van financiering met betrekking tot het formuleren van onderzoeksvragen? Hoe willen we de band tussen vrouwenstudies en de kwestie van het aantal en de status van vrouwen binnen de universiteiten vorm geven?¹⁶ Wat voor soort arbeidsplaats is academische vrouwenstudies voor diegenen van ons die er professioneel op een of andere wijze bij betrokken zijn, als student, doctoraatsstudent, onderzoekster, assistente, docente, professor, coördinatrice, administratief medewerkster, secretariaats-medewerkster, projectmedewerkster?¹⁷ Of de nog steeds openstaande vraag: in welke verhouding staat academische vrouwenstudies tot de vrouwenbeweging?¹⁸ Met andere woorden, hoe kunnen de banden tussen academische vrouwenstudies en feministische kennisvergaring buiten de universiteit onderhouden worden? Of nog, de vraag die het ronde tafel debat van Sophia's colloquium 2000 bezighoudt: Wat is de band tussen vrouwenstudies en het gelijkekansenbeleid?

Vele van deze vragen klinken vertrouwd, ze zijn al langer het onderwerp van (internationale of Europese) literatuur¹⁹, maar vooral ook van vergaderingen, ronde tafel gesprekken²⁰, survey's onder afgestudeerden in het vakgebied²¹, en "gesprekken in de wandelgangen" op feministische conferenties en bijeenkomsten.

¹⁶ Deze vraag wordt onder andere behandeld in Davis, (1997) *op. cit.*

¹⁷ Zie hierover bijvoorbeeld Maria Puig de la Bellacasa (2001) *Flexible Girls. A position paper on academic generational politics*. In: *Gender Studies in Europe*, Conference Proceedings, European Institute, Florence. (te verschijnen in 2001). Deze interventie tijdens een "intergenerationeel" ronde tafel gesprek op het colloquium *Gender Studies in Europe*, 2 april 2001, was mede gemotiveerd door de "wandelgangendiscussies" tussen jonge onderzoeksters over hun arbeidsomstandigheden in de academische wereld en de deprimerende toestanden waarin velen onder hen zich bevinden - ook in feministische kringen. Tijdens onze interventie op het Sophia colloquium 2000 hebben we eveneens een aantal van deze 'wandelgangsgesprekken' in onze reflecties willen betrekken.

¹⁸ Het punt werd reeds eerder gemaakt dat vrouwenstudies als vakgebied weg van de vrouwenbeweging evolueert. In de discussie over feministische theorie in het Europese tijdschrift *Feminist Theory* werd dit bijvoorbeeld nog eens herhaald door Liz Stanley & Sue Wise (2000) *But the empress has no clothes! Some awkward questions about the 'missing revolution' in feminist theory*. In: *Feminist Theory*, vol. 1 no 3, December 2000.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld Stanley (1990 ed. & 1997 ed., *op. cit.*); Aaron J. & Walby S. (eds.) (1991) *Out of the margins, Women Studies in the 1990s*. London: Taylor and Francis; Morley, L. (1999) *Organising Feminism, The micropolitics of the academy*, London: MacMillan Press; Morley L. and Walsh V. (eds.) (1995) *Feminist academics, creative agents for change*. London, Taylor and Francis; Morley L. and Walsh V. (eds.) (1996) *Breaking boundaries. Women in Higher Education*. London: Taylor and Francis. Zie ook de debatten over hetgeen als feministische theorie "telt" in volumes 1&2 van *Feminist Theory*, Sage.

²⁰ Veel van de vermelde vragen komen bijvoorbeeld aan bod in "De Levenslijn van Vrouwenstudies in Vlaanderen", *op. cit.*

²¹ Zie bijvoorbeeld de survey van het NextGENDERation netwerk, Vonk & Anders in Lykke et. al. *Athena Panel IA. Final Report*, Utrecht University (te verschijnen in 2001), en in datzelfde volume de survey die in België gerealiseerd werd op initiatief van Sophia.

Het lijkt ons belangrijk om deze debatten op een collectieve manier voort te zetten, in onze lokale context: het is tijd met andere woorden tijd om de ervaring van ondertussen ongeveer 15 jaar institutionalisering van vrouwenstudies in België tot onderwerp van systematische en kritische reflectie te maken.

Het lijkt ons cruciaal om uitwisseling en discussie over dit soort vragen te cultiveren binnen de brede vrouwenstudiesgemeenschap, waarmee we met nadruk niet enkel verwijzen naar zij die “professioneel” met vrouwenstudies bezig zijn, maar ook zij die op andere en verschillende manieren aan feministische kennisontwikkeling doen. Onze ervaring en de uitwisseling met anderen leert ons dat we niet zomaar mogen aannemen, of zelfs verlangen, dat er eenduidige antwoorden op de genoemde vragen zijn, laat staan dat we met eenduidige belangen te maken zouden hebben. Binnen die brede vrouwenstudies gemeenschap zijn duidelijk verschillende machtsposities aan te duiden, waarmee tevens verschillende belangen gepaard gaan, en uiteraard ook verschillende politieke en strategische opvattingen over wat feminisme betekent. De feministische gemeenschap hier ter spraken is niet "één".

Wij willen stelling nemen, wanneer we schrijven dat een collectieve discussie over deze kwesties in het belang is van een kritische en levende vrouwenstudies, en meer in het algemeen van feministische kennisontwikkeling die "per definitie" begaan is met de werking van machtsrelaties en structuren. Met andere woorden, we willen ons situeren binnen een feministisch erfgoed van kritische zelfreflectie, en in die context pleiten we voor de verdieping van de reflectie op de recente ervaringen van institutionalisering in België. We stellen hierbij een collectieve reflectie voor met het oog op het begrijpen van de impact van die institutionalisering op hetgeen zich als feministische kennis doet gelden. Het feit dat de ontwikkeling van feministische kennis zich tot nu toe, in een lange geschiedenis, voornamelijk buiten de institutionele contexten afspeelde, heeft tot gevolg dat een debat over de impact van het (gedeeltelijke) institutionaliseringsproces, en ook van de professionalisering het veld van feministische kennis, cruciaal is voor de verdere ontwikkeling van het kritische potentieel van vrouwenstudies. Bovendien is de constructie van een geheugen over "hoe zijn we hier geraakt" belangrijk om zich te wapenen tegen een uniformisering van die geschiedenis waarbij "vrouwenstudies" met slechts één van de versies geïdentificeerd wordt. Kortom, we willen de multipliciteit en het gecompliceerde karakter van de geschiedenis van academische vrouwenstudies erkennen en menen dat die complexiteit positief is en gecultiveerd kan worden door collectieve discussies.

2. Welke vrouwenstudies in welke universiteit?

Het is veelzeggend dat we vandaag een nood voelen om deze vragen opnieuw te stellen. De universiteit bevindt zich immers sinds de jaren 60 in een proces van fundamentele verandering. Vrouwen, en in mindere mate vrouwenstudies, stappen ondertussen mee in de academische "processie" die Virginia Woolf niet nalaat uit te dagen. De vragen en woede van Woolf hebben hun actualiteit niet verloren: tot welke cultuur zal de universiteit vrouwen toegang verlenen?²² Vandaag beroepen we ons op Woolf om te bevestigen dat het feministische project niet louter gaat om de proliferatie van academische vrouwenstudies, maar ook om de transformatie van de institutie van binnen uit, en het ontwikkelen van praktijken die weerstand kunnen bieden aan de klassieke *modus vivendi* van het academisme: competitie, individualisme, en een apolitieke houding.²³ Tegelijkertijd is het ook nodig om de vragen van Virginia Woolf verder te actualiseren, want tijden zijn veranderd. Elk actueel debat over de institutionalisering van vrouwenstudies dient immers rekening te houden met het feit dat een dergelijk proces zich afspeelt op het gedestabiliseerde terrein van een institutie in crisis.²⁴ En dit heeft consequenties voor elk project dat zich op het academische veld wil enteren, en vrouwenstudies in het bijzonder. Zoals Braidotti het uitdrukte: "De vraag die vroeger de feministische agenda bepaalde 'hoe ons te verhouden tot de grote traditie van de geestes- en andere wetenschappen?' omvat nu tevens de vraag hoe ons tot hun crisis te verhouden. Welke waarden stellen we hier tegenover? Wat is onze visie?"²⁵ In dit kader is het belangrijk om voor ogen te houden dat de huidige verankering van vrouwenstudies binnen de Europese universiteiten plaatsvindt binnen een context van verandering die zich kenmerkt door een verscherpte gerichtheid op de markt. Ten eerste, de hedendaagse universiteit, die zich meer en meer afgesneden weet van "publieke" financieringsmodaliteiten, imiteert hoe langer hoe meer de werking van de privé-sector, en in het bijzonder een soort van managerscultuur.²⁶ Dit

²² Woolf, Virginia (1996) *A Room of One's Own & Three Guineas*, London: Vintage. p 176.

²³ Voor een voorbeeld van een recent beroep Woolf in deze context, zie één van de NextGENDERation performance teksten: Bracke, Sarah (2000) "Feminist knowledge and/in the university." In: Braidotti, Rosi, Esther Vonk & Sonja van Wichelen (eds.) *ATHENA The making of European Women's Studies. A work in Progress Report on Curriculum Development and Related Issues in Gender Education and Research*. Utrecht University.

²⁴ Voor een uitgebreide analyse van dit gegeven, zie Puig de la Bellacasa (2001) Contexts for Academic Women's Studies in contemporary universities: Reflections beyond nostalgia and celebration. In: *Athena Publication*, panel 1A (te verschijnen in 2001).

²⁵ Braidotti (2000), Key terms and issues in the making of European women's studies, in *op. cit.* p 14.

²⁶ Een voorbeeld van de introductie van een economische logica met betrekking tot het hoger onderwijs is terug te vinden in het Europese Verdrag van Maastricht. Een voorbeeld van een lofzang op het nieuwe commerciële model van de universiteit is te vinden in het werk *Universities and the Creation of Wealth*, Gray, H. (ed.) (1999), SRHE/Open University Press. Voor een kritische analyse van de teksten van de Europese Commissie, zie De Meulemeester, J.L. & D. Rochar (2001) *The European Policy Regarding Education and Training: A critical assessment*. Working Paper (Centre Skope, Oxford). Zie ook Alaluf, M. (2000) *Dictionnaire du Prêt-à-penser. Emploi, protection sociale et immigration. Les mots du pouvoir*. Bruxelles/Charleroi: EVO. Zie ook Puig "Beyond

fenomeen is, ten tweede, een indicatie van de "uitverkoop" van de sociale relevantie van het universitaire onderwijs en onderzoek ten koste van een reductionistische visie van haar economische relevantie.

Als feministen hebben we uiteraard geen nostalgie naar het idealistische Van Humboldt model van de universiteit, met een idee van 'puur' of elitair onderzoek.²⁷ Maar we geloven evenmin dat universitair model gericht op de waarden van het vrije markt kapitalisme veel ruimte openlaat voor kritisch onderzoek dat risico's durft te nemen. Net zoals we kritische afstand nemen van het dominante idee van "fundamenteel onderzoek" - dat zich los van werkelijkheid en politiek waant²⁸ - hebben we eveneens serieuze vragen bij de vormen die "toegepaste onderzoek" aannemen wanneer het de commerciële modellen van de privé-sector "naäapt"²⁹. Uitgaand van het principe dat kennis intiem verbonden is met haar condities van productie en (re)productie of overlevering, menen wij dat het belangrijk is waakzaam te zijn voor de aard van feministische kennispolitiek die de huidige condities van de Europese universiteiten mogelijk maken of uitsluiten.

Bij de schets van dit probleem, hoort uiteraard ook een oproep tot meerdere kritische bevragingen en mogelijke antwoorden. Wij willen hier alvast één formuleren. Gegeven het feit dat, vanuit ons standpunt, feministische studies zich fundamenteel kenmerken door een aanspraak op *sociale relevantie*, willen wij de vraag stellen hoe die traditie van kennis *en* politiek³⁰ verder gecultiveerd kan in een universitaire context waarbinnen economische belangen (de imperatieven van rentabiliteit en efficiëntie) in de plaats gesteld worden van sociale belangen, en de betekenis van en het evenwicht tussen de universitaire missies – onderwijs, onderzoek en sociale dienstverlening – fundamenteel veranderd wordt.

3. Vrouwenstudies als een vrijplaats voor kritisch denken?

Nostalgia and Celebration" (*op. cit.*) and "Flexible Girls" (*op. cit.*) voor verdere referenties over de "economistische" orientatie van het hoger onderwijs.

²⁷ Nog voor de deuren van dat oude universitaire model openstonden voor vrouwen, argumenteerde Virginia Woolf, in *A Room of One's Own* en *Three Guineas*, dat dit niet de universiteit kon zijn waar we als feministen naar wilden verlangen.

²⁸ Meer in het algemeen vinden we het onderscheid tussen 'fundamenteel' en 'toegepast' onderzoek problematisch, en menen we dat in elk onderzoek de mogelijkheid moet zijn om een kritische reflectie te ontwikkelen op de voorgestelde termen en kader van het onderzoek zelf.

²⁹ Er bestaat veel kritiek op die imiterende houding, K. Kumar stelt bijvoorbeeld dat de universiteiten moeten "ophouden andere organisaties en projecten na te apen en zich toeleggen op hetgeen wat zij nog het beste kunnen aanmoedigen", het is te zeggen " gedeelde publieke activiteit". Kumar, "The Need for Place" in Smith en Webster (1997) *A Postmodern University?* SHRE/Open University Press. p 34.

³⁰ Zie in dit verband Puig de Bellacasa "Savoir *et* politique. L'exemple des études féministe" In: Allard en Puig, *L'université en questions*. Labor (te verschijnen in 2001)

De versie van feministische studies of vrouwenstudies die we in deze bijdrage voorstaan, is die van een "centrum van weerstand" (*a centre of resistance*), een "plaats van vrijheid en kritisch denken" waar "onderwijs met het doel op begrijpen" zich kan richten op "kwesties die niet commercieel waardevol zijn".³¹ Om die politieke betekenis van de sociale relevantie van het feminisme verder te ontwikkelen, is het belangrijk dat experimenteren mogelijk is zonder de imperatief van financiële rentabiliteit. Dit is een voorwaarde, menen wij, om kritische concepten en vruchtbare theorieën te ontwikkelen, die ons in staat stellen de zich voortdurend aanpassende machtsverhoudingen te begrijpen, en te veranderen.

Deze vrijheid of autonomie laat zich nochtans niet simpelweg vertalen in het idee van "fundamenteel onderzoek", in tegenstelling tot "toegepast onderzoek". We hebben geen pasklare voorstelling van de vorm die de "sociale relevantie" en "kritisch potentieel" van het feminisme kan nemen, maar we menen - in het licht van een feministisch erfgoed waarin niets vanzelfsprekend is - dat de betekenis van deze termen gecultiveerd en herwerkt moet worden in feministisch onderzoek en onderwijs aan de universiteit.

Het is tegen deze achtergrond dat wij onze bezorgdheid willen uitspreken tegen aanzien van de vraag naar de verhouding tussen vrouwenstudies en het gelijkekansenbeleid. Het idee zelf van "gelijke kansen" claimt uiteraard bij uitstek die sociale relevantie na te streven waarop we zo de nadruk legden. Een alliantie tussen academische vrouwenstudies en het gelijkekansenbeleid lijkt dan ook "vanzelfsprekend", want onderzoek - in de opvatting van politiek als een collectief werk van transformatie van de wereld - wil ondermeer "werktuigen" aanbieden in dienst van "gelijkheid". Maar in de hedendaagse context van universitair onderzoek en vanuit een conceptie van vrouwenstudies als een vrijplaats voor kritisch denken die een "centrum van weerstand" wil zijn, zijn hierbij ook een aantal problematische punten aan het duiden.

In eerste instantie zijn we bezorgd om het depolitiserende effect op de productie van kennis van de vooraf geformateerde kaders die vaak, door bureaucratische vereisten, opgelegd worden aan het onderzoek. Aanwijzingen van deze evolutie zijn te vinden in de organisatie van onderzoek volgens 'trefwoorden', waarbij een vaak illusoire efficiëntie en rentabiliteit van het marktmodel nagestreefd wordt. Of we denken ook aan onderzoeken die als "alibi" dienen en in een schuif blijven liggen, omwille van hun politieke "ongepastheid" of simpelweg omwille van nalatigheid of desinteresse. Het is echter allerminst onze bedoeling te suggereren

³¹ Zo drukte Rosi Braidotti het uit tijdens het colloquium *Gender Studies in Europe*. Zie de Conference proceedings (te verschijnen in 2001), European University Institute, Firenze.

dat de academische wereld het "slachtoffer" is van dergelijke praktijken, die vaak onderzoek reduceren tot een "bestelling" vanuit het beleid.

Integendeel, we zien hoe er ook binnen de universiteiten aan zelfcensuur gedaan wordt, waarbij het nemen van (intellectuele) risico's ondergeschikt wordt aan het binnenhalen van subsidies, die uiteraard nodig zijn om te overleven in een omgeving waar verscherpte concurrentie heerst. Binnen vrouwenstudies zijn de machtsrelaties die de academische wereld kenmerken eveneens aanwezig en de academische arbeidskrachten in de "kennismaatschappij" zijn geen uitzondering op de algemene degradatie van de werkomstandigheden. Kenmerkend voor deze degradatie is de verscherping van de "klant is koning" imperatief - het is de werker die zich moet "aanpassen" en "flexibiliseren".³² En binnen ons eerder geschetst kader is de "klant" diegenen die het onderzoek "bestelt".

Met andere woorden, wij willen een logica aan de kaak stellen die bijdraagt aan de verstikking van de mogelijkheden om te *denken* binnen de universiteit. Deze "verstikking" is uiteraard niet nieuw, maar elke tijd heeft zo haar eigen waaier aan machtsrelaties die we niet mogen ophouden te onderzoeken als we aanspraak willen maken op een politieke verhouding tot de wereld. Die machtsrelaties situeren ons, net zo goed als wij ons situeren in relatie tot hen. Door dit te erkennen, willen we ons situeren in het verlengde van een project van academische vrouwenstudies dat tot stand gekomen is, en middelen biedt, om de machtsverhoudingen van haar tijd *anders* te denken.

In het verlengde van dit project, lijkt het ons belangrijk dat de notie van "gelijke kansen" besproken wordt en niet vanzelfsprekend als "neutraal" gezien wordt. Een kritische blik op de evolutie van de invulling van het begrip stemt tot meer voorzichtigheid. Het feministische onderzoek dat hierover aan de gang is³³ lijkt aan te geven hoe het vertoog van "gelijke kansen" veel te gemakkelijk als alibi dient binnen een neo-liberaal kader, namelijk als een kleine correctie die, zonder het principe van de vrije markt die "kansen" structureert in vraag te stellen, een gerust geweten biedt. "Gelijke kansen" is uiteraard een vertoog waar we allemaal (strategisch) gebruik van maken, en binnen de wereld zoals die *is*, is het geen (makkelijke) optie om die taal te bestrijden of van de hand te wijzen. Maar we moeten wèl trachten te begrijpen wat de structurele en structurerende effecten van dat vertoog zijn, op de sociale wereld en op ons denken. En kunnen we in deze context aanvaarden dat feministische politiek en kennis met de notie van "gelijke kansen" geïdentificeerd worden?³⁴

³² Zie ondermeer Alaluf 2000, *op.cit.*

³³ Zie met name de bijdrage van Selma Bellal, in dit nummer.

³⁴ De observaties in deze paragraaf zijn in grote mate geïnspireerd door de discussies over de notie van "gelijke kansen" die plaatsvonden binnen mas@u(f), ter gelegenheid van de oprichting van de groep en naar aanleiding van het thema van het ronde tafel gesprek van het Sophia colloquium 2000.

Uiteraard is een uitgebreid debat over deze kwestie wenselijk, waarin plaats moet zijn voor een heel aantal argumenten en nuanceringen. We hebben niet de intentie noch de mogelijkheid om dat debat hier helemaal uit te spitten; het is een debat dat trouwens collectief gevoerd moet worden. Maar we willen *precies* argumenteren dat dit soort van debat en kritische reflectie met betrekking tot het denken en beleid rond emancipatie binnen academische vrouwenstudies blijvend gevoerd moet kunnen worden. Het zijn debatten die de mogelijke banden tussen "vrouwenstudies" en "beleid" voeden. Bovendien is het ook in het belang van een emancipatiepolitiek (of we die "gelijke kansen" noemen, of anders) dat vrouwenstudies "in verzet" blijft tegen de slagwoorden van de dag, en blijvend de kaders, categorieën, trefwoorden het beleidsgericht onderzoek in vraag blijft stellen.